

- malaisen Kirjallisuuden Seura.
- LATOMAA, SIRKKU 2012: Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. – *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5) s. 525–534.
- MONONEN, KAARINA – LAPPALAINEN, HANNA 2020: Taidetta ja tutkimusta näyttelyssä. Kuinka valokuvat yhdistyvät kielellisiin elämäkertoihin? – Heli Paulasto & Sari Pöyhönen (toim.), *Kieli ja taide. Soveltavan kielentutkimuksen ja taiteen risteämiä* s. 1–31. A-FinLA-e 12. <https://doi.org/10.30660/afinla.84523>.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankeeseen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- UUSITUPA, MILLA – KOIVISTO, VESA 2020: *Monikielinen Raja-Karjala*. – Leena Kolehmainen, Helka Riionheimo & Milla Uusitupa (toim.), *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyyteen* s. 143–190. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1461. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1970: *Vuosikymmen kielellähoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kielitiede ja normatiivisuus

Aleksi Mäkilähde, Ville Leppänen & Esa Itkonen (toim.): *Normativity in language and linguistics*. Studies in Language Companion Series 209. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2019. 272 s. ISBN 978-90-272-0399-1.

Kielen suhdetta normiin voi lähestyä monelta kannalta: Arkiajattelussa aikuiselle oppijalle kieli voi näyttäytyä normien kudelmana, mutta toisaalta kielen rekistereihin ja niiden käyttöaloihin liittyvien normien rikkomisen on tavanomainen puheenaihe. Normit liittyvät myös kirjakielten standardisaatioon, joka on normittamisen historiaa. Aleksi Mäkilähden, Ville Leppänen ja Esa Itkonen toimittamassa artikkelikokoelmassa *Normativity in language and linguistics* viitataan kaikkiin edellä mainittuihin merkityksiin, mutta normista ja normatiivisuudesta teos puhuu pääasiallisesti kielitieteen filosofian ja metateorian tasolla sivuten myös kielifilosofian ja kielitieteen metodologian kysymyksiä.

Vaikka teosarvioissa on tavanomaista kuvata ensimmäisenä teoksen sisältöä, tässä tapauksessa on tarpeen aloittaa teoksen lähtökohdan selvittämällä. Artikkelikokoelman näkökulma normatiivisuuteen liittyy nimittäin keskeisesti siihen, mikä asema käsitteellä on Esa Itkonen ajattelussa. Toimituskunnan jäsen ja kokoelman ensimmäisen artikkelin kirjoittaja kritisoi ydinteoksissaan (Itkonen 1978, 1983) chomskylaisen formalismin itseymmärrystä empiirisenä tieteenä, ja kritiikin keskiössä on nimenomaan tämän ajattelutavan suhde normatiivisuuteen.

Ei ole mahdollista summata normatiivisuuden merkitystä Itkonen ajattelussa muutamalla virkkeellä. Kiistatonta on kuitenkin, että hänelle kieli on lähtökohdiltaan normatiivinen, koska se on sosiaalinen ja jaettu – ja juuri normatiivisuuden sivuuttaminen koituu Chomskyn generatiivisuuden kohtaloksi. Tosin myös kognitiivinen kielitiede sortuu Itkonen mukaan samaan huolimatta siitä, että sen syntyhistoria liittyy generati-

vismiin kritiikkiin. Itkonen katsookin, että sekä generativistisen että kognitiivisen kielitieteen lähestymistapojen edustama yksilökeskeisyys ja psykologismi johtavat siihen, että niiden piirissä havainnoituja ”sääntöjä” tai ”konventioita” ei ymmärretä sosiaalisina normeina, joita ne ovat.

Monipuolinen katsaus normatiivisuuteen kielitieteen filosofiassa

Kirjan johdantoartikkeli on toimituskunnan käsialaa. Se esittelee normin käsitettä ja johdattaa teoksen kahdeksaan tutkimusartikkeliin. Johdanto onkin tarpeen sitä seuraavan Itkosen normatiivisuuden kielitieteellisiä ulottuvuuksia luotaavan artikkelin taustoittajana. Itkonen viittaa artikkelissaan filosofi Karl Popperin kolmen maailman teoriaan, jossa todellisuuden nähdään muodostuvan kolmesta toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevasta maailmasta. Vaikka normatiivisuus luonnehtii kielistä ensisijassa ihmis-yhteisön tuotteen eli Popperin maailmaan 3 kuuluvana, normatiivisuudella on roolinsa myös aikapaikkaisessa maailmassa, maailmoissa 1 ja 2: Itkosen ajattelussa ihmisen toiminta, myös kielellinen, näyttää päämäärätietoisena ja rationaalisenä, ja se on niin ikään ymmärrettävissä normien kautta.

Jordan Zlatevin ja Johan Blombergin artikkelissa kielenkäytön ja kielen normin välistä suhdetta pohditaan fenomenologian kehyksessä. Kirjoittajat hyväksyvät Itkosen lähtökohdan, kielen sosiaalisen luonteen ensisijaisuuden, ja kysyvät, miten kielen normit syntyvät. Yhdessä kirjoittajien kuvaamassa kehityspolussa normirikkeet konventionalisoituvat aluksi tilannesidonnaiseksi normiksi. Michael B. Kacin artikkeli puolestaan pohtii normatiivisuuden käsitettä ja sen merkitystä kielitieteilijälle. Artikkelista kehkeytyy lopulta peräti viihdyttävä puolustuspuhe kielipillisuuden käsitteelle ja perinteiselle kielioppitraditiolle.

Tapani Möttösen artikkeli normatiivisuuden suhteesta *konstruointiin* (*construal*) on kiinnostava sikäli, että sen lähtökohdan, kognitiivisen kielitieteen, voisi ajatella jossain määrin poleemisena suhteessa Itkosen näkemykseen normatiivisuudesta. Artikkelin ei kuitenkaan sorru pelkäksi kognitiivisen kielioopin apologiaksi, vaan Möttönen avaa kiinnostavalla tavalla yhtäältä sitä, missä suhteessa *sosiaalinen ja kognitiivinen* ovat toisiinsa konstruoinnin osalta, ja toisaalta sitä, kuinka konstruoinnin käsite suhteutuu normatiivisuuteen.

Mikko Laasasen artikkeli on luotaus Valentin Vološinovin kielitieteen-filosofiseen ajatteluun. Laasasen tarkastelee Vološinovin kritiikkiä Saussuren *kieli-puhunta*-dikotomiaa kohtaan, jota sivutaan useassakin kohdin artikkelikokoelmaa. Laasasen analyysin eräs tulos on, että Vološinovin kritiikkiä ei voi pitää vaihtoehtoisena Saussuren ajattelulle. Vaikka Vološinov hylkääkin *kielen*, jota hän pitää pelkkänä abstraktiona, hän kuitenkin hyväksyy käsitteen sisällön argumentaatioissaan implisiittisesti.

Ville Leppäsen artikkeli puolestaan on kunnianhimoinen avaus kielen vaihtelun ja muutoksen selittämisen suuntaan. Leppänen soveltaa *rationaalisen selityksen* (*rational explanation*) käsitettä, joka on keskeinen palanen Itkosen teoreettisessa apparaatissa ja jonka taustalla on rationaalisesti joskaan ei välttämättä tietoisesti toimiva yksilö. Leppäsen hahmotelma normin muutoksen avulla selittyvästä kielen muutoksesta on ajatuksia herättävä, mutta rationaalisen selityksen käsitteen valjastaminen osaksi muutoksen selittämistä tuntuu karautuvan kiville. Onko todella niin, että rationaalisessa selityksessä on täysin triviaalisti kyse mistä tahansa funktionaalisesta selitysyrittämisestä?

Anneli Pajusen ja Esa Itkosen artikkelissa vertaillaan kielitieteen menetelmiä: tutkijan intuitiota, korpustutkimusta ja kokeellista tutkimusta. Artikkelin

näyttäytyy kirjan pääteemasta irrallisena, eikä sen roolia myöskään perustella. Artikkelin nivoutuu kuitenkin lopulta osaksi kirjan laajempaa Itkosen ajattelua luotavaa tematiikkaa ja osoittautuu mainioksi – paikoin jopa riemukkaaksi – muistutukseksi kielentutkimuksen menetelmien ja eritoten intuition rajoista.

Teoksen päättää Aleksis Mäkilähteen koodinvaihdon tutkimuksen kielitieteenfilosofisten perusteiden läpiluotaus. Artikkelin johtavana ajatuksena on Itkosen korostama normatiivisuuden kahtiajako *oikeellisuuteen (correctness)* ja *rationaalisuuteen*. Näistä kahdesta ulottuvuudesta ammentava koodinvaihdon tutkimushistorian synteesi on useassa kohdin oivaltava. Soveltaessaan artikkelikokoelmassa paljon esiintyviä käsitteitä koodinvaihdon tutkimukseen Mäkilähde onnistuu lisäksi tuomaan lihaa luiden ympärille useisiin teoksessa toistuviin teemoihin.

Linjakas artikkelikokoelma

Normativity in language and linguistics on temaattisesti poikkeuksellisen yhtenäinen ja tyylikäs artikkelikokoelma, mikä kertoo niin hyvin valitusta teemasta kuin taitavasta toimitustyöstäkin. Ei nimittäin ole lainkaan tavatonta, että mikäli artikkelikokoelman kirjoituskutsu käsittelee partitiiveja, osoittautuu, että vähintään yksi

käsitteiden lähettäneistä on luullut, että kyse on partituureista ja toinen että partisaaneista. Toisaalta on tarpeen huomioda, että teos ei esittele ensyklopedisesti kaikkia tapoja, joilla normi ja normatiivisuus on ymmärretty kielitieteessä, vaan että kyseessä on ensi sijassa Esa Itkosen kielitieteenfilosofista ajattelua kommentoiva tai siitä innoituksensa saanut artikkelikokoelma. Sellaisena se kuitenkin puoltaa paikkaansa erinomaisesti kasvaen osiaan merkittävämmäksi kokonaisuudeksi.

MAX WAHLSTRÖM
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja työskentelee
eteläslaavilaisten kielten yliopistonlehtorina
Helsingin yliopistossa.

Lähteet

- ITKONEN, ESA 1978: *Grammatical theory and metascience. A critical investigation into the methodological and philosophical foundations of "autonomous" linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- 1983: *Causality in linguistic theory. A critical investigation into the philosophical and methodological foundations of "non-autonomous" linguistics*. Lontoo: Croom Helm.

Muistomerkkien ja museoiden monikielisyttä

Robert Blackwood & John Macalister (toim.): *Multilingual memories. Monuments, museums and the linguistic landscape*. Advances in Sociolinguistics. London: Bloomsbury 2020. 297 s. ISBN 978-1-3500-7125-4.

Multilingual memories: Monuments, museums and the linguistic landscape

-kokoomateos vie lukijan kiehtovalle maailmanympärysmatkalle, jolla vierailaan erilaisissa julkisissa muistamiselle omistetuissa paikoissa. Artikkeleita yhdistää kielimaisematutkimus, jonka keinoin kirjoittajat analysoivat muistomerkkejä, museoita, hautausmaita, veistoksia, katukylttejä ja erilaisia muita vierailukohteita eri puolilla maailmaa. Teoksen otsikko